

amikor viszont egyáltalán nem valószínűsítik a premisszák a konklúziót.” (368. old.). Korántsem állítom, hogy Margitay elköveti az amphybolia hibáját, azt azonban igen, hogy van egy nyelvhasználatbeli *szokása*, amelyet nem érdemes átvennünk, mert az amphybolia elkövetésének kockázatát viszi be gondolkodásunkba. Ugyanis előbb-utóbb hajlamossá tesz arra, hogy ne különböztessünk meg két, nagyon eltérő nyelvi funkciót vagy szerepkört, amelyeket éppen az „ami” és az „amely” (vagy valamelyik változata) konzekvens használatával lehet kiküszöbölni. Az a mondat például, hogy „A férfi átnyújtotta az üveget, ami tragédiát okozott”, a ma széles körben elfogadott nyelvhasználati konvenció szerint kétértelmű. Az „ami” értelmezhető így: „A férfi átnyújtotta (azt) az üveget, amely tragédiát okozott”, vagy így: „A férfi átnyújtotta az üveget, és ez (ti. az üveg átnyújtása) tragédiát okozott”. A fenti egyszerű példa egyébként nem fordul elő a könyvben, ezt magam szerkesztettem a szemléletes illusztráció kedvéért; *Az érvelés mesterségében* inkább bonyolultabb példákat lehet találni ebből a fajtából.

Álljon meg a menet! – vethetné közbe valaki –, de hát ez a könyv pontosan arra tanít, hogy felismerjük, leplezzük s ezen keresztül elkerüljük gondolkodási hibáinkat, így az amphyboliákat is! A fenti veszély tehát nem fenyeget, mert aki rendesen elsajátítja a könyvet, az immúnsá válik az efféle gyarlóságokkal szemben.

Én azonban attól tartok, egy tankönyv, amely telis-tele van nyelvi hibákkal és pontatlanságokkal, ugyanolyan hatékonysággal (ha nem még hatékonyabban) tanítja, illetve erősíti meg és hagyja jóvá ezt a vitatható nyelvhasználati módot. Ezért úgy vélem, *Az érvelés mestersége* két ellentétes irányban hat: a nyelvhasználatát, amelyet *kimondatlanul tanít*, akadályozza annak a célnak az elérését, amelyet mint kívánatosat *nyíltan* az olvasója elé állít.

Maga a szerző írja: „Gyakran nem egyértelmű a nyelvi megfogalmazás. A formalizáció egyik feladata, hogy a többértelműséget megszüntesse.” (153. old.) A többértelműséget azonban nemcsak formalizálással lehet

megszüntetni, hanem azzal is, ha eleve nem fogalmazunk kétértelműen. Ez nem egyszerűen elhatározás, hanem szokás kérdése: figyelünk a kétértelműségek lehetőségére, megpróbáljuk kiismerni lehetséges forrásait, s ha valaki mégis kétértelműségre mutat rá beszédünkben, nem engedünk a csábításnak, hogy saját magunkról alkotott hízelgő véleményünket mentendő a másik magatartását felesleges fontoskodásnak próbáljuk beállítani. Érdemes még egy pillanat erejéig elmerengeni azon, milyen példát hoz föl Margitay az amphyboliára, arra a jelenségre, amikor egy nyelvtanilag kétértelmű kifejezésből – elcsúsztatva – csak az egyik konklúziót vonjuk le. A példa a következő: „Imre mesélte Ferinek, hogy a főnöke mindent tud az e-mail forgalmáról. Szörnyű, hogy Feri főnöke mennyire kémkedik a beosztottjai után.” (368. old.) A szerző érvelése szerint az „e-mail forgalmáról” kifejezés a bűnös: érthetünk rajta e-mailen lebonyolított információcserét általában, és érthetjük rajta a Feri által e-mailen folytatott levelezést. Szerintem azonban az utóbbit nem érthetjük rajta: ugyanis aki a fenti következtetést levonta, az vagy a helyesírást, vagy a helyes hangsúlyozást, illetve hanglejtést nem ismerte. A példamondat ugyanis csak akkor utalhat Feri elektronikus levelezésére, ha a két szó között írásban kötőjel van („e-mail-forgalmáról”), szóban pedig csak az „e-” szótagra esik a magyarban szokásos szó eleji hangsúly, a „for”-ra nem. A szókapcsolat akkor jelent általában e-mailen folytatott információcserét, ha nincs kötőjel, illetve a „for” szótagra is esik szó eleji hangsúly. Mind a kétféle különbség grammatikai különbséget eredményez: ha kötőjelet teszünk (illetve nem hangsúlyozzuk a „for”-t), akkor *összetett szót* alkottunk, amelyben az első szó *jelzője* a másodiknak, ha nem teszünk kötőjelet (hangsúlyozzuk a „for”-t), akkor két főnév közötti *birtokos viszonyt* hozunk létre. Mindettől függetlenül a mondat bizonyos értelemben adhat alkalmat a félreértésre: akkor, ha vagy a beszélő, vagy a hallgató, vagy egyikük sem használja rendesen a nyelvet, akár a közlés megtétele, akár a megértés, akár mindkettő során.

Vitán fölül áll, hogy *Az érvelés mestersége* nagyon sok értékes tudnivalót tartalmaz. Félő csupán annyi, hogy önálló feldolgozás esetén nem teszi eléggé zökkenőmentessé befogadásukat, a stílusa pedig olyasmivel is átítatja olvasóit, ami semmilyen értelemben nem válik majd javukra. Hogy ez utóbbi hatás esetleg a könyvet használó tanárok esetében is érvényesülhetne, arra meg már gondolni sem merek...

BÁNKI DEZSŐ

Gál Róbert Iván (szerk.): Apák és fiúk és unokák

**JÖVEDELEMÁRAMLÁS EGYÜTT ÉLŐ
KOROSZTÁLYOK KÖZÖTT**

*Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 210 old.,
2880 Ft*

A kötet a racionális döntések elméletéből kiindulva egyrészt a nemzedékek közötti transzferáramlás (jövedelem- és vagyonáramlás), másrészt a nemzedékek közötti úgynevezett íratlan szerződés problémakörét tárgyalja.

Éppen ebből a kettősségből fakad a komoly tudományos apparátussal fellelő, igényes kiállítású, tankönyvként szolgáló mű alapvető, olykor termékeny és elgondolkodtató, többnyire viszont kifejezetten hiányérzetet keltő belső feszültsége. Ugyanis míg az előbbi – maga a transzferáramlás – többé-kevésbé kvantifikálható (táblázatok, folyamatábrák, függvények segítségével), az utóbbi – vagyis a különböző nemzedékek közötti íratlan szerződés – nem annyira deskriptív, mint inkább normatív szinten ragadható meg, ami például vissza-visszatérően elvezet a racionális döntésemélet határaihoz, a felmerült magyarázati modellek esetlegességéhez, illetve rivális vagy alternatív elméleti modellek igényéhez (a fejezetek végén erre mindig akadnak példák).

Az *Előszó* valamint a *Bevezetés* (1.) *Kontextusok* (1.1) alpontja nem csu-

pán a szokványos tárgymegjelölés és köszönetmondás helye. De nem is pusztán a triviális kiindulási pontokat – az emberi fogyasztás sokkal egyenletesebben oszlik meg az életpályán, mint a produktivitás stb. – és történeti előzményeket-keretfeltételeket (a XIX. század végéig a lokális közösségek s leginkább a családok jelentették a transzferáramlás legfontosabb intézményét; a fejlődő világban ez gyakran ma is így van stb.) villantja föl. Kifejezetten hangsúlyosan fogalmazódik meg ugyanis az a gondolat, hogy míg a vizsgált probléma a szociológia és a közgazdaságtan témáinak 8–10, a közgazdaságtan és a politikatudomány témáinak pedig 2–4%-át fedi le, mégis központi jelentőségű; a szerkesztő szerint a jóléti állam jórészt mást sem csinál, mint „csupán” biztosítja a generációk közötti transzferáramlást. Így számos országban (azonnal hozzátéhetjük: például hazánkban) a jóléti kiadásoknak kevés közül van a tulajdonképpeni szegénységpolitikához; ráadásul ez – pontosabban a generációk közötti újraelosztás – nem eredendően szándékolt következmény. Mindezek együttesen persze felvetik az interdiszciplinaritás követelményét mind a vizsgálódás alatt, mind a következményekkel való szembesülés során (demográfia, mikro- és makroökómia, családszociológia). „A kérdéses intézmények [amelyek a transzferáramlást biztosítják] befolyásolják a család stabilitását, a termékenységet, a gazdasági növekedés ütemét, a politikai választások kimenetelét és a jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségeket. Amennyiben egy társadalom nem megfelelő technikát választ, olyan problémákkal kell szembenéznie, mint az optimálistól elmaradó gyermekvállalási hajlandóság, korai kilépés a munkaerőpiacról, a potyázás elterjedése, a jövő terhére történő eladósodás vagy az erőforrások igazságtalan újraelosztása az egymásra következő korosztályok között.” (7. old.) E kiinduló megállapítással csak egyetérteni lehet, miként azzal is, hogy a közösségi politika számára az eddig említettek közül végső soron egy sor erkölcsfilozófiai kérdés ered.

A négy nagy fejezet (a transzferáramlás modern intézményeit kom-

paratív ismertető *Bevezetés*, a termékenységre és gyermekszámra gyakorolt hatást vizsgáló második fejezet, a transzferáramlás társadalmasodását és piacosítását kísérő-követő szisztematikus újraelosztást leíró harmadik, végül a család s az altruizmus szerepét firtató zárófejezet) felépítése hasonló. A bevezető szakaszok egyfajta elméleti-történeti megalapozást nyújtanak. Az elméleti-történeti bevezetést, a módszertani szakirodalom és a nemzetközi eredmények ismertetését a modellek és metodológiák hazai viszonyokra alkalmazása követi.

A jól tagolt, átlátható struktúráján kívül a könyv további erőnye a terminológiai, stiláris és grafikai egyenletesség. Ez már csak azért is méltánylandó, mert a kötetet négy szerző jegyzi (Gábos András, Gál Róbert Iván, Medgyesi Márton, Tarcali Géza), még csak nem is az egyes fejezeteknek megfelelően – ami a közös elméleti kiindulópontoktól függetlenül ugyancsak szétartó szövegeket is eredményezhetett volna.

Igen szerencsés a harmadik fejezet legelején az elméleti részt – a módszertan bemutatását, a demarkációt (mire nem tér ki a szerző), a fogalmi definíciókat – megelőző rövid visszautalás-összefoglalás. Ez másutt is helyénvaló lett volna, mert például a különböző finanszírozású (*pay-as-you-go, fully funded, defined benefit, defined contribution* – vagyis felosztó-kirovó, tőkefedezetes, szolgáltatásmeghatározott, járulék meghatározott) nyugdíjrendszerek elméleti ismertetése a termékenység-részhez – a második fejezetbe – került, noha szerepelhetne a transzferáramlás főbb intézményeit bemutató első részben is. Világos, hogy nem lehet az egész fogalmi apparátust és problematikát a bevezetést ígérő első fejezetben kifejteni, s az összes további részben csak a speciális problematikákat tárgyalni, de miért ne lehetne – a harmadik fejezet mintájára – visszautalni, és a korábbiakat összefoglalni?

Eltűzöttnek tűnik az életidegen, extrém modelleket felvázoló és részletesen ismertető, valamint a velük ütköző, ilyen-olyan módon empirikusan tesztelt „valóságot” dióhéjban bemutató részek aránya; különösen, ha ehhez hozzászámítjuk még a roppant

elnagyolt, egyes specifikus esetekből holisztikus következtetéseket levonó betéteket is. Iskolapéldája ennek az emberi életpályát három egyenlő hosszúságú szakaszra bontó modell – többször visszaköszön a könyvben, így például 2.1.1-ben (28. old.) és 4.1.4.2-ben (138. old.) –, mely szerint a gyermekkor, az aktív életszakasz és az időskor ugyanannyi ideig tart; az „aranykori” agrártársadalmat leíró elképzelés stb. Ráadásul az „egyenlő életszakaszok” modellnek megvan az az előnye, hogy nem két generációban gondolkodik. Ugyanis a címben sugalltakkal szemben a könyvben alig jelennek meg az „unokák”. Vagyis a nemzedéki transzferáramlást a legtöbb szóba kerülő modellel alapvetően mindig két nemzedék közötti ügyletnek tekinti (erre – modellel a modellben – egyébként a könyv maga is reagál a 156. skk. oldalon). Persze heurisztikus értéke és komoly tudományos tétje lehet számos olyan kijelentésnek, amely a hétköznapi tapasztalatainkkal köszönő viszonyban sincs, ha tisztáztak azok a tudományos igényű és erejű játékszabályok, amelyek között az adott kijelentés elhangzik; a popperi falszifikációs elmélet szerint a tudományos állítások velege éppen abban rejlik, hogy meg tudjuk adni elvi megcáfolhatóságuk feltételeit. Az előbb említett – és a többi – „lehetetlen” modell esetében kétségkívül megfogalmazhatók a tudományos cáfolhatóság elvi feltételei. De hosszas leírás és elemzés után arra kilyukadni, hogy „gyöngye korreláció mutatkozik” stb., nem a tudományos elegancia és a társadalomtudományi mondanivaló netovábbja.

Hacsak nem az a szerzők szándéka, hogy a modellek és a magyarországi viszonyok összevetéséből adódó tanulságokat maga az olvasó vonja le. Ugyanis éppen a következtetések óvatos levonása menti meg általában a szerzőket attól, hogy „menet közben” alaptalan, légből kapott vagy nem konkluzív megállapításokat tegyenek. Sajnos akad néhány kivétel. Így például a különböző altruista stratégiákat tárgyaló 4. fejezetben az örökségből való kitagadás kapcsán a következőket lehet olvasni: „[a szülő] megnevez egy tetszőleges harmadik személyt (akár szerződésben is), aki

örökösévé lép elő, amennyiben gyermeke nem a megfelelő figyelmet fordítja rá. [...] Többgyermekes esetben a szülő azzal fenyegeti gyermekét, hogy mindent a testvér fog kapni (tegyük fel, hogy a szülő egyformán és mindenkinél jobban szereti két gyermekét). Ekkor a szülőnek jóval kevésbé áll érdekében a szerződésesség, hiszen szélsőséges esetben minden vagyonát az egyik szeretett gyermek örökölné. Másrésztől viszont a szerződésesség költségei is alacsonyabbak, mivel az egyik gyermeknek adott szó könnyebben visszavonható, mint esetleg egy harmadik félnek tett ígéret.” (132. sk. old. – kiemelés tőlem, T. E.) Miért is? Miért lenne könnyebb a saját gyermekkel szemben szerződést szegni, mint egy kívülálló harmadikkal szemben? Ez semmilyen, a szöveggörnyezetben felbukkanó hasznosságfüggvényből nem következik, nem támasztja alá sem hazai, sem nemzetközi felmérés – de valaminő hasraütéses pszichológiai intuíció sem. A másik példa kirívónak tekinthető: ugyanis a kötet szerzői többnyire komolyan veszik a *ceteris paribus* – például a transzferek nemzedéki eloszlásának regionalitását és anómiáit (vö. 155. old.), vagy hogy a nemzetközi vizsgálatok eredményeit nem feltétlenül igazolja a hazai tapasztalat, s hogy más eredményre vezet ugyanannak a nyugdíjbiztosítási rendszernek a bevezetése Latin-Amerikában, mint Nyugat-Európában. A könyv erőssége éppen a hazai és nemzetközi kutatások-mérések összevetése, mégsem sikerült hangsúlyozni azt a fontos tény, hogy a legtöbb nemzetközi eredménnyel szemben itthon a „készpénzes családtámogatások [...] szignifikáns pozitív hatást gyakoroltak az éves termékenységre” (74. old., vagy ugyanez a megállapítás a fejezet komparatistikus zárórészeiben). Sőt, a 145. oldalon leírtak szerint: „Az idősök vagyonának alakulását keresztmetszeti adatokon vizsgáló tanulmányok [...] általában azt alapították meg, hogy a predikciókkal ellentétben az életkorral növekszik a háztartások vagyona, még az életciklus vége felé is.” Ennek a még csak nem is az egész fejlett világra, hanem kifejezetten az Egyesült Államokra érvényes megállapításnak nem feltét-

lenül kellene általános érvényű bázisállításként szolgálnia.

A könyv zárómondata – „[f]elmerülhet a gyanú, hogy a [kutatások kérdőíveiben kapott] válaszok inkább valamilyen egalitáriánus normának való megfelelési szándékot tükröznek, és nem jelzik jól előre a szülők várható viselkedését a jövőbeni transzfereket illetően” – esszenciális foglalatát adja a kötet belső ellentmondásosságának: a belőle kibontható emberkép, illetve ennek hiánya az imponáló tudományos apparátus ellenében is riasztóan szembeszökő.

TAKÁCS ERZSÉBET

Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai

ELMÉLETEK ÉS ELEMZÉSEK

L'Harmattan, Budapest, 2003. 307 old., á. n. (Posztmodern politológiák)

Szabó Márton könyvének elméleti fejtegetései koherens és elgondolkodtató bírálatát adják a hazai politológia tudományképének. Ha hihetünk e diszciplína önjellemzéseinek, a politológia Magyarországon az 1990-es években mindvégig tudományos legitimitásának – vélt vagy valódi – hiányaival küszködött. Egyfelől a publicisztikával, másfelől pedig a politikával közös határainak el-elmosódása tette kétségessé megítélését, a rendszerváltás előtti egyetemi intézményrendszerhez vagy a világháború előtti magyar politikatudományhoz fűződő kényes viszonyáról nem is szólva. Szabó Márton konstruktivista, de bizonyos pontokon a német hermeneutikai hagyományra is építő tudományfelfogásának megfelelően éppen a határookra irányítja a figyelmet, arra a folyamatra, amelyben e határok létrejönnek, áthelyeződnek, megsértik őket, megerősödnek vagy jelentőségüket veszítik. A *politikai* fogalmának sajátos meghatározásával rehabilitálja a politikai vitát és az általa publiciszt-

tikai politológiának nevezett területet a politológia és a publicisztika közös határán.

Eredeti és rendkívül rokonszenves képet rajzol a magyar politika 1990-es évekbeli folyamatairól. A politikai vitának mint a politikai valóságot konstruáló eszköznek a kategóriája a közösség tagjainak egymásrautaltságát, a meglévő különbségek polemizáló, de nem háborúzó egymásmellettiségét feltételezi. A valóságot dialektikusan konstruáló nyelv ideája segítségével egyetlen magyarázatba foglalható az a paradoxon, hogy – bármennyit beszélnek is róla – még sincs polgárháború, nincsenek pogromok, a választások demokratikusak, és lényegében a sajtószabadság is biztosított, s hogy ugyanakkor a politika hazai önképének egyik állandó metaforája éppen a kibékíthetetlen ellentéteket jelentő háború.

A könyv első része bemutatja a „szövegközpontú társadalomtudomány” teoretikus hátterét egy-egy Gadamer-ről és Geertz-ről írt tanulmánnyal és a különféle diskurzuselemző törekvések és iskolák áttekintésével. Az a tradíció, amelyhez a diszkurzív politikatudomány kapcsolódik, a magyar tudományosság németes hagyománya (melynek a Koselleck és Schmittet fordító Szabó Márton eleve részese). Nem járunk messze az igazságtól, ha az egyes szerzők és iskolák ismertetésében a diszkurzív politikatudomány kivetített önképére ismerünk. Hiszen az első rész célja nem más, mint annak az elméleti alapnak a lebontása, amelyen a hazai politikatudomány a kilencvenes években felépült, s vele szemben egy alternatív elméleti előfeltevés-rendszer kidolgozása.

Aligha kell meglepődnünk ezért, ha ebben a részben a *Diskurzuselemző törekvések és iskolák* című fejezet az egyes szerzők kritikái ismertetése és három típusba sorolása, hiszen ők csak annyiból fontosak, hogy e típusokhoz viszonyítva könnyebben és érthetőbben fejtheti ki Szabó Márton a saját politikafelfogását. E három csoport: a nyelvészet és a szociológia kapcsolatát vizsgálók; a nyelven keresztül átfogó társadalommagyarázatra törekvők; illetve akik, mint Harrison C. White, „nem lemondva a meg-